

17. Шаховский В. И. Текст как способ экспликации эмотивности языкового сознания / В. И. Шаховский // Языковые сознания: содержание и функционирование : тез. докл. XIII Междунар. симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 2000. – С. 174–175.
18. Шаховский В. И. Типы значений эмотивной лексики / В. И. Шаховский // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 20-25.

Лексикографічні джерела

1. Cambridge Online Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/exasperation?q=exasperation>
2. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Essex, 2003. – 1950 p.
3. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 1840 p.
4. Shorter Oxford English Dictionary. [Electronic resource]. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – Mode of access : <http://www.oxforddictionaries.com/page/askoxfordredirect>

Статтю подано до редколегії
26.03.2012 р.

УДК 81'221.7

А. В. Жуковська – аспірант Київського національного
лінгвістичного університету

Контекстуальні фактори моделювання тактильної поведінки комунікантів

*Роботу виконано на кафедрі германської і фіно-
угорської філології КНЛУ*

У статті проаналізовано структуру тактильної поведінки комунікантів у рамках емічного підходу й висвітлено вплив ситуативного контексту на вибір та реалізацію учасниками комунікативної взаємодії конкретних тактильних моделей і їх складників.

Ключові слова: дотик, тактильна поведінка, тактильна модель, контекстуальні фактори.

Жуковская А. В. Контекстуальные факторы моделирования тактильного поведения коммуникантов. В статье анализируется структура тактильного поведения коммуникантов в рамках эмиического подхода, а также изучается влияние ситуативного контекста на выбор и реализацию участниками коммуникативного взаимодействия конкретных тактильных моделей и их составляющих.

Ключевые слова: касание, тактильное поведение, тактильная модель контекстуальные факторы.

Zhukovska A. V. Contextual Factors of Touch Behaviour Modelling. This article presents an attempt to analyze the structure of touch behaviour of communicants with an emic approach applied. It also deals with the study of influence of situational context on the choice and realization of certain touch models or their structural elements.

Key words: touch, touch behaviour, touch pattern contextual factors.

Постановка наукової проблеми та її значення. Комплексне вивчення комунікативного потенціалу тактильної модальності, а також лінгвальних реалізацій невербального компоненту 'дотик' у художньому дискурсі потребує чіткого аналізу контекстуальних факторів, властивих конкретній комунікативній ситуації. Дослідники тактильної комунікації відзначають, що різноманітність і множинність типів та видів тактильних контактів обмежується лише фізіологічними характеристиками тактильного каналу зв'язку [7, 151]. Дотик має надзвичайно складну та диференційовану природу: традиційно до параметрів тактильної дії відносять зону тілесного контакту, частоту або кількість дотиків до шкіри, тип дотику, його тривалість, інтенсивність, швидкість, різкість, температурні характеристики, а також площу дотикової поверхні [9, 1276]. Відтак, тактильний репертуар учасників комунікативної взаємодії включатиме численні можливі варіації вищезазначених параметрів, а вибір та застосування певної із них безпосередньо у процесі комунікації, вочевидь, значною мірою обумовлюватиметься ситуативним контекстом. **Мета** статті – визначити контекстуальні складники тактильної взаємодії та їхній вплив на вибір комунікантами конкретної тактильної моделі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Тактильна, як і інші модальності, що функціонують у процесі комунікації, має власну модель, яка складається із менших структурних одиниць: такем, такеморфів, такеморфемних конструкцій і таківентів, або тактильних подій. Першою емічній підхід до аналізу тактильних моделей застосувала Л. Кауффман – дослідниця невербальної поведінки людини, зокрема тактильної [7]. Розглянемо більш детально природу одиниць, що складають структуру дотикової комунікації.

Такема – це найменша неподільна такесична одиниця, яка може виконувати смислорозрізнавальну функцію. Тактильні параметри, або такеми, у процесі тактильної діяльності проявляються по-різному. Наприклад, такема інтенсивності дотику, залежно від умов ситуативного контексту, індивідуальних особливостей тощо, може втілитися у алоатакемах високої, середньої або ж слабкої інтенсивності, що, у свою чергу, змінюватиме значення тактильної одиниці вищого рівня. Такеморф – це доступна спостереженню структурна одиниця такесичної системи, що складається із послідовності такем і має самостійне значення. Прикладом такеморфу є рукостискання, яке може реалізуватися у процесі комунікації у різних варіаціях – алоатакеморфах. Рукостискання неодноразово було окремим об'єктом дослідження. Запропоновані різні класифікації рукостискань, основою для яких стали саме варіації тактильних параметрів, а також паралельне вживання інших такеморфів, наприклад, поплескування по спині, поцілунків тощо [4, 83]. Власне, комбінацію двох чи більше такеморфем можна визначити як такеморфемну конструкцію, а реалізація такеморфемних конструкцій безпосередньо у ситуації комунікативного контексту утворює таківент, або тактильну подію. Наприклад, поширене рукостискання різнитиметься за формою залежно від того, у якій ситуації воно застосовуватиметься – вітання чи прощання. У випадку високого ступеня близькості стосунків між комунікантами замість рукостискання можливе використання інших дотиків, наприклад, обіймів, характерних здебільшого для близьких людей у ситуаціях вітання чи прощання, після або перед тривалою розлукою [8, 136]. Тобто вибір комунікантами тієї чи іншої тактильної моделі обумовлюється сукупністю контекстуальних чинників, до яких передусім належать культурне та соціальне оточення, статусно-рольові та особистісні стосунки між учасниками комунікативної взаємодії, індивідуальні характеристики комунікантів, їх фонові знання, а також попередньо набутий комунікативний досвід [7, 151]. Зупинимось більш детально на кожному з цих факторів.

Дотик – це завжди проникнення в особистий простір людини, що зумовило існування правил тактильної поведінки, які визначають її дозволені та доречні форми у певній культурі, конкретному соціальному середовищі та міжособистісному спілкуванні. Недотримання та неадекватне застосування правил тактильної поведінки може призвести до конфліктних ситуацій у спілкуванні та розцінюватися як небажане втручання у цілісність особистого простору людини, а тому тактильна поведінка налужить до тих сфер людської взаємодії, що підлягає жорсткому контролю з боку культурних норм [2].

Культурні відмінності, що визначають правила тактильної поведінки у кожній країні, проявляються і в кількісних, і у якісних характеристиках тактильної взаємодії. Науковці неодноразово зверталися до вивчення частоти появи тактильних контактів у різних країнах. Так, наприклад, у кафе різних міст було підраховано кількість дотиків протягом години у парах: Сан-Хуан, Пуерто-Ріко – 180; Париж – 110; Гейнсвілл, Флорида, – 2; Лондон – 0. Порівняльне дослідження тактильних паттернів Японії та США, у якому взяли участь 120 студентів коледжів обох країн, показало, що кількість тактильних контактів між американцями була вдвічі більшою, ніж між японцями [3, 167]. Такі відмінності кількісних характеристик дотику наштотували дослідників на думку про існування 'контактних' (наприклад, Центральна та Південна Америка, південь Європи та Близький Схід) та 'неконтактних' культур (зокрема Азія та Північна Америка). Однак об'єднання в одну групу всіх культур, що вважаються неконтактними, або ж заперечення відмінностей у межах так званих контактних культур схематичне та спрощене. Свідченням надмірної спрощеності підходу до різних культур у рамках вищезазначених термінів є неоднозначний статус північноамериканської культури у цьому відношенні. Хоча традиційно вона вважається неконтактною, останні дослідження показують, що зараз американці торкаються одне одного як ніколи часто [11, 1027]. Припускають, що зміщення північноамериканських тактильних норм у напрямку контактності викликane етнічним складом населення США, що стає все більш різноманітним, а отже, будь-які широкі узагальнення не відобразатимуть реальної картини у конкретному культурному просторі. Як наслідок, дослідження частоти тактильних проявів у межах різних культур повинні доповнюватися також міжетнічними

дослідженнями у межах однієї країни [6, 370]. Дослідниця тактильної поведінки Т. Філд висунула гіпотезу про те, що паттерни тактильних контактів, які відбуваються прилюдно, тісно пов'язані із традиційним ставленням культури до агресії. Згідно із таким припущенням, тактильна депривація у дитячому та підлітковому віці сприяє формуванню схильності до агресії. Культурні табу на тактильні контакти в умовах соціальної взаємодії пов'язані, перш за все, із можливим проявом негативу, фізичного насилля, що передусім уможлиблюється через фізичний контакт. Однак, з іншого боку, заборона дотику призводить до іншої не менш важливої проблеми – тактильного голоду. До категорій, що найбільше страждають від тактильної депривації, належать діти, самотні люди та особи похилого віку [5, 368].

Отже, культурне середовище впливатиме і на кількісні, і на якісні характеристики обраних комунікантами моделей. Можна припустити, що така частота дотику втілюватиметься переважно в алоатакемі високої частоти дотику у рамках 'контактних' культур, на відміну від 'неконтактних', де більш типовою буде алоатакема низької частоти дотику.

Ще одним важливим аспектом дослідження комунікації за допомогою дотику є вплив соціального характеру ситуацій, на фоні яких відбувається тактильна комунікація. Соціальні ситуації у такесисі розглядають у межах двох континуумів: від приватних – до громадських (закриті – відкриті); від ритуальних – до неритуальних. Будь-яка ситуація соціального характеру регулюється імпліцитними чи експліцитними правилами, що контролюють обмін повідомленнями між учасниками комунікації. Соціальні обмеження на можливі варіанти тактильних дій визначають норми тактильної поведінки у ситуаціях певного характеру. Рестриктивна природа більшості правил передусім обмежує дії партнерів по комунікації, обумовлюючи вибір доречної тактильної моделі. Ситуація соціальної інтеракції вимагає дотримання правил та прийнятої послідовності тактильних дій, що відповідають очікуванням комунікативного партнера, адже саме це забезпечує швидку та безперешкодну інтерпретацію повідомлень, отриманих через тактильний канал. Більш того, адекватність обраної тактильної моделі у конкретній комунікативній ситуації визначає рівень її успішності, тобто досягнення поставлених комунікативних цілей.

Вибір дотику також залежить від попередньо набутих досвіду та знань комуніканта, отриманих у схожих умовах, та уміння застосувати їх у нових умовах [7, 152]. Важливим у процесі прийняття рішення комуніканта є володіння інформацією про партнера комунікації або ж, за відсутності такої, здатність віднести його до певної категорії людей, з якими та чи інша тактильна модель є доречною. Очевидно, що відсутність попередньо набутих знань та досвіду у схожих умовах ускладнює вибір тактильної моделі у динамічному потоці інформаційного взаємобміну та знижує імовірність його успішності.

Слід зазначити, що, порівняно із іншими структурами невербальної поведінки особистості, тактильна у більшій мірі виконує функцію індикатора статусно-рольових відносин та є символом ступеня близькості комунікантів у ситуації спілкування [2]. Інтерес дослідників неодноразово зосереджувався на вивченні зв'язку статусної приналежності комунікантів та характеру тактильного паттерну. Відсутність єдиної думки, що ґрунтується на дещо суперечливих даних проведених досліджень у цьому напрямі, можна узагальнити у таких положеннях:

- право першого дотику зазвичай належить комуніканту із вищим соціальним статусом. Проте, як показують дослідження, фактор віку вносить значні корективи до цього правила: наприклад, американські культурні норми дозволяють старшому підлеглому доторкнутися першим до молодшого керівника [1, 417]. Тобто узагальнений тактильний паттерн 'комунікант із вищим статусом як адресант тактильної взаємодії – комунікант із нижчим статусом як адресат тактильного контакту' є спрощеним підходом до проблеми, а сама модель є більш складною, коли вона не зумовлена лише фактором статусу;

- незалежно від статусної приналежності, ініціатора дотику оточення сприйматиме як такого, що наділений більшою владою;

- учасники комунікації із нижчим соціальним статусом можуть ініціювати якісно обмежений набір дотиків, що, однак, відзначається більшою частотою вживання;

- дотик як невербальний компонент комунікації може набувати функції нейтралізації 'статусного дисбалансу' [3, 158].

Зовсім іншим є вибір тактильних моделей учасниками комунікативної взаємодії, що мають близькі родинні чи дружні стосунки. Очевидно, у таких випадках набір прийнятних варіацій

тактильних контактів буде значно ширшим. Доктор Д. Морріс виокремлює 14 видів дотиків (рукостискання, керування діями, поплескування, контакт «взяти під руку», обійми за плечі, обійми, контакт «рука у руці», обійми за талію, поцілунок, контакт «рука до голови», контакт «голова до голови», ласка, носіння на руках, імітація бійки), які можливі прилюдно, та називає їх 'ознаками зв'язку' з огляду на те, що вони здатні сигналізувати про певні стосунки між комунікантами [8, 133]. Можна зробити висновок, що міжособистісні стосунки є ще одним фактором впливу на вибір тактильних моделей.

Важливу роль у процесі моделювання тактильної поведінки комунікантів відіграють гендерні відмінності, вивчення яких займає окрему нішу у дослідженнях особливостей функціонування тактильно-комунікативного каналу. Гендерна приналежність часто стає визначальним фактором вибору конкретної тактильної моделі, а також її інтерпретації у виконанні іншим учасником комунікації. Так, зокрема, було з'ясовано, що чоловіки частіше торкаються жінок, аніж навпаки. У комунікативних ситуаціях, де задіяні представники однієї вікової категорії, але різної статі, на дотик, ініційований чоловіком, жінки, зазвичай, не відповідають взаємністю, чого не можна сказати про чоловіків. Частота тактильних контактів є вищою у парі жінка-жінка, на відміну від пар жінка-чоловік, чоловік-чоловік. Однак у межах різностатевих пар ініціатором тактильної взаємодії здебільшого є чоловік. Дещо іншою є ситуація серед людей похилого віку: хоча більше дотиків спостерігається між комунікативними партнерами, що належать до однієї статі, все ж у цій віковій категорії саме жінки є ініціаторами тактильної взаємодії із чоловіками. Показовими у контексті гендерних відмінностей є ситуації вітання та прощання: за таких умов тип тактильних дій чоловіків, зазвичай, обмежується рукостисканнями (іноді поширеними), для жінок більш характерні обійми [10, 12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, емічний аналіз тактильної поведінки комунікантів дає змогу виділити у її межах структурно-семантичні одиниці різних рівнів, спосіб реалізації яких безпосередньо у процесі комунікативної взаємодії значною мірою залежить від факторів ситуативно-контекстуального характеру. Перспективним вважаємо детальне й систематизоване вивчення лексико-семантичних та прагматичних аспектів лінгвальних втілень окреслених вище параметрів структурних складників тактильних моделей.

Список використаної літератури

1. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое литератур. обозрение, 2002. – 592 с.
2. Нэпп М. Невербальное общение. Полное руководство / М. Нэпп, Д. Холл. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 512 с. : ил.
3. Лабунская В. А. Невербальное поведение: структура и функции / В. А. Лабунская. // Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – С. 5–35 ; [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://psylist.net/hrestomati/00008.htm>. – 19.03.12.
4. Сeryкова І. І. Магія невербальної комунікації : навч. посіб. / І. І. Сeryкова. – 2 вид. зі змінами та допов. – К. : Освіта України, 2009. – 161 с.
5. Field T. American adolescents touch each other less and are more aggressive toward their peers as compared with French adolescents / Tiffany Field // *Adolescence*. – 1999. – № 34. – P. 735–758.
6. Field T. Touch for socioemotional and physical well-being : A review / Tiffany Field // *Development Review*. – 2010. – № 30. – P. 367–383.
7. Kauffman L. Tacesics, the Study of Touch: A Model for Proxemic Analysis / Lynn E. Kauffman // *Semiotica*. – 1971. – Vol. 4, №2. – P. 149–161.
8. Morris D. Manwatching / Desmond Morris. – NY. : Abrams, 1977. – 320 p.
9. Salkind N. J. Encyclopedia of Human Development / Neil J. Salkind. – Thousand Oaks : Sage Publications, 2006. – 1616 p.
10. Vrugt A. Sex differences in nonverbal communication / Anneke Vrugt, Ada Kerkstra // *Semiotica*. – 1984. – Vol. 50, № 1–2. – P. 1–41.
11. Willis F.N. Gender and national differences in attitudes toward same-gender touch / Frank N. Willis, Vicki A. Rawdon // *Perceptual and Motor Skills*. – 1994. – Vol. 78, № 3. – P. 1027–1036.

Статтю подано до редколегії
26.03.2012 р.